

Mehmed Bečić*

OSMANSKO TANZIMATSKO PRAVO I AUSTROUGARSKI PRAVNI POREDAK U BOSNI I HERCEGOVINI

SAŽETAK

Druga polovina XIX stoljeća obilježena je reformama pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Prvi rezultati u moderniziranju prava postignuti su u okviru osmanskog reformiranog (tanzimatskog) zakonodavstva, da bi nakon austrougarske okupacije taj proces bio nastavljen pod utjecajem austrijskog i ugarskog prava.

Ovim radom nastoji se objasniti fenomen primjene osmanskog tanzimatskog prava u okviru novog pravnog poretka koji je gradila Austro-Ugarska u Bosni i Hercegovini. Iako je Austro-Ugarska radila na izgradnji moderniziranog pravnog sistema, koji je trebao biti zasnovan na austrijskom pravu, osmansko pravno nasljeđe preživjelo je u Bosni i Hercegovini, između ostalog, u formi tanzimatskog zakonodavstva.

U radu se posebno ispituje fenomen kontinuiteta tanzimatskog zemljišnog prava. Na to se ukazuje kroz primjer osmanskog Zakona o zemljišnoj svojini iz 1858. godine u kontekstu reforme zemljišnoknjižnog sistema u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Tanzimatsko pravo, Austro-Ugarska, Zakon o zemljišnoj svojini, Gruntovnički zakon.

* Mr.sc., Viši asistent, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu,

UVOD

U drugoj polovini XIX stoljeća pravni sistem Bosne i Hercegovine se počeo približavati kontinentalno-evropskoj pravnoj tradiciji. Važnu ulogu u tom procesu odigralo je osmansko reformirano (tanzimatsko) pravo, a kasnije i novo austrougarsko zakonodavstvo.

Ovim radom nastoji se objasniti fenomen primjene osmanskog reformiranog (tanzimatskog) zakonodavstva u okviru novog pravnog poretka koji je gradila Austro-Ugarska u Bosni i Hercegovini. U prvom dijelu rada obrađuje se pojam tanzimatskog prava, kao i pitanje njegove primjene u Bosni i Hercegovini nakon 1878. godine. Drugi dio rada fokusiran je na pitanje izgradnje novog austrougarskog pravnog poretka u BiH, dok se posebna pažnja posvećuje primjeni osmanskog zemljišnog prava u kontekstu austrougarske reforme zemljišnoknjižnog sistema u BiH.

Pored relevantne domaće i strane literature, u radu su korišteni službeni zbornici zakona i naredbi za Bosnu i Hercegovinu, kao i druge službene publikacije austrougarskih vlasti. U radu je također korištena arhivska građa iz Arhiva Bosne i Hercegovine.

1. Tanzimatsko pravo i njegova primjena u Bosni i Hercegovini nakon 1878.

Pravo osmanske države predstavljalo je složen i koherentan sistem pravnih normi. Pored šerijata, kao glavnog izvora prava, u Osmanskom carstvu rano se razvilo i posebno državno pravo. Ono se može definirati kao skup pisanih pravnih normi koje je propisivala osmanska država. U literaturi je ono često označavano kao *kanunsko pravo*. Taj pojam vezuje se za tursku riječi *kanun*, koja je korištena za označavanje pravnih propisa

državnog ili „sekularnog“ prava u okviru osmanskog pravnog sistema.¹ Kanuni su, ustvari, predstavljali carske naredbe sa zakonskom snagom, kojima su sultani dopunjavali i mijenjali pravni sistem osmanske države.² Zbog načina nastanka i svog sadržaja, ovo se pravo ponekad označava i kao običajno pravo,³ odnosno posebno pravo, koje je zajedno sa šerijatskim pravom činilo osnov i okosnicu osmanskog pravnog poretka.⁴

Kanunsko pravo sadržavalo je šerijatske i običajnopravne elemente, a svoj historijski razvitak prošlo je od prvih zbornika kanuna (*kanunama*) do prvih pokušaja sekularizacije u XIX stoljeću. U tom smislu, treba razlikovati dvije glavne epohe u razvitku osmanskog državnog prava. Prva epoha odnosi se na razvitak do tanzimata 1839. godine, dok druga epoha obuhvata period poslije 1839. godine.⁵ U literaturi se prva epoha označava kao predreformni ili klasični period, u kojem je dominantnu ulogu imalo šerijatsko pravo.⁶ Druga epoha označava se kao proces modernizacije, sekularizacije i pozapadnjavanja osmanskog prava,⁷ Nastupila je proglasom *Hatti šerifa od Gülhane* od 3. novembra 1839. godine.⁸

Osmanski zakoni doneseni u periodu tanzimata nastali su kao rezultat dva zakonodavna metoda. Prvi metod bio je sistematiziranje i prerada postojećeg prava zasnovanog na temelju šerijata i kanunskog prava. Na taj način nastali su na primjer *Krivični zakon* od 1840. godine, zatim

¹ *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Gábor Ágoston and Bruce Masters, Facts on File, New York, 2009., 306.

² Mehmed Begović, "Izvori turskog prava od XIV do XIX veka", *Istorijski časopis: organ Istorijskog instituta SAN*, God. 1966-1967., Knj. 16-17., 48.

³ Mehmet Akif Aydın, "Pravo kod Osmanlija", u: *Historija osmanske države i civilizacije*, priredio Ekmeleddin Işhanoglu, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004., 515-534.

⁴ Doğan Gün, "Überlegungen zum Rechtswesen im klassischen osmanischen Staat", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Issue 17., 2005., 279-294.

⁵ Ebu Ula Mardin, "Razvoj šerijatskog prava u Osmanskoj carevini", u: *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, Fikret Karčić, El-Kalem i Centar za napredne studije, Sarajevo, 2011., 282-283.

⁶ Gülnihal Bozkurt, "Review of the ottoman legal system", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Issue 3., 1990., 115.

⁷ Avi Rubin, "Ottoman Judicial Change in the Age of Modernity: A Reappraisal", *History Compass*, Volume 7, Issue 1, 2009., 121-122.

⁸ Josef Matuz, *Osmansko carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., 139.

Zakon o zemljišnoj svojini od 1858. godine, te čuveni Osmanski građanski zakonik (*Medžella*) postepeno izdavan od 1869. do 1876. godine. Drugi zakonodavni metod sastojao se u recipiranju evropskih, uglavnom francuskih zakona. Ovim metodom reformirano je na primjer krivično pravo (*Krivični zakon* od 1858.), trgovačko pravo, pravo državljanstva, te veliki dijelovi procesnog prava.⁹ Svi tanzimatski zakoni objavljeni su u službenom osmanskome zborniku zakona pod nazivom *Dustur* (Kodeks), a kasnije su prevedeni i na francuski jezik.¹⁰

Tanzimatsko pravo ostalo je na snazi u Bosni i Hercegovini i nakon 1878. godine. U tom smislu je historijsko-pravna nauka još ranije konstatirala da su poslije uspostavljanja austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini zadržane brojne institucije osmanskog prava.¹¹

Osnovno zakonodavno načelo austrougarske uprave u BiH predviđalo je primjenu postojećeg osmansko-bosanskog prava sve dok se ono ne izmijeni novim propisima. Takav pristup ozakonjen je u naredbama donesenih neposredno poslije okupacije, kao što su *Provizorni djelokrug rada poglavara Zemaljske vlade* od 29. oktobra 1878. godine,¹² zatim *Naredba Zajedničkog ministarstva o uređenju pravosudne uprave* od 29. decembra 1878. godine,¹³ te *Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu o organizaciji sudova* od 30. decembra 1878. godine.¹⁴ Uporedo sa primjenom „starog prava“, radilo se na izdavanju novih zakonskih i

⁹ Gottfried Plagemann, *Von Allahs Gesetz zur Modernisierung per Gesetz – Gesetz und Gesetzgebung im Osmanischen Reich und der Republik Türkei*, Deutsch-Türkisches Forum für Staatsrechtslehre, Lit Verlag, Berlin, 2009., 102-103.

¹⁰ Ebu Ula Mardin, "Razvoj šerijatskog prava u Osmanskoj carevini", 282-283.

¹¹ Mustafa Imamović, "Pravni sistem i zakonodavstvo Bosne i Hercegovine 1878-1914.", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Poseban otisak iz br. 1-3, Beograd, 1972., 239.

¹² Provisorischer Wirkungskreis des Chefs der Landesregierung in Bosnien und der Hercegovina, *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, I Band, Allgemeiner Theil, Wien, 1880., 10-14. (u daljem tekstu citira se kao „Sammlung I“).

¹³ *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881., 3. (Ovaj zbornik u daljem tekstu se citira kao „Sammlung II“).

¹⁴ *Sammlung II*, 5.; uporedi: *Sammlung II*, 15.)

drugih propisa kojima bi se postepno reformirao i nadogradio postojeći pravni poredak u zemlji.

Oprezna normativna politika Austro-Ugarske bila je društveno, pravno i historijski opravdana. Ona bi se mogla obrazložiti prvenstveno administrativno-tehničkim problemima vezanim za reformu pravnog sistema, ali i *sui generis* državnopravnim položajem BiH, odnosno javnopravnim karakterom okupacije.¹⁵

Pri uređenju pravosuđa u Bosni i Hercegovini, Austro-Ugarskoj se prioritetno nametalo pitanje ustanovljavanja važećeg prava u zemlji. U tom smislu je Naredba Zajedničkog ministarstva od 1. januara 1879. godine predviđala formiranje posebne komisije sastavljene od austrougarskih činovnika, muslimanskih učenjaka i zemaljskih pripadnika različitih konfesija, koja je trebala ustanoviti koji su osmanski zakoni stvarno bili u primjeni prije okupacije. Naredba je također predviđala prevođenje osmanskih zakona na zemaljski jezik, za što je predložena upotreba francuskog prijevoda zakona iz *Legislation ottomane*, kojeg je sastavio Aristarchi Bey.¹⁶

Pokazalo se da je pravo koje je Austro-Ugarska zatekla u Bosni i Hercegovini predstavljalo veoma složen sistem normi sastavljen od propisa šerijatskog, milletskeg (vjerskog), običajnog i konzularnog prava, nadograđenog tanzimatskim (reformnim) zakonodavstvom.¹⁷ Šerijatsko, milletske i konzularno pravo bila su, u širem smislu, autonomna prava i primjenjivana su uglavnom po personalnom principu u okviru posebnog sudstva. Ovi elementi osmanskog prava mogli su ostati u primjeni i nakon okupacije, bez značajnijih normativnih ili pravno-tehničkih poduhvata austrougarskih vlasti.

¹⁵ O *sui generis* državnopravnom položaju BiH, vidi: Norbert Wurmbrandt, *Die rechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*, Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1915., 8-25.

¹⁶ Sammlung II, 8.

¹⁷ Vidi: Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Herzegowina*, Landesregierung für Bosnien und die Herzegowina, Wien, 1889., 1-101.

Za razliku od toga, državno (tanzimatsko) zakonodavstvo imalo je teritorijalno važenje. Ono se prije okupacije primjenjivalo na sve osmanske podanike bez obzira na vjersku pripadnost, a takav status trebalo je zadržati u Bosni i Hercegovini i nakon 1878. godine. S obzirom da su upravni organi i redovni sudovi poslije okupacije doživjeli značajne strukturalne i personalne izmjene (sudijska mjesta pupunjena su austrougarskim činovnicima, sudovi su reorganizirani, uvedeno je novo procesno pravo i dr.), okupacione vlasti su morale da ulože značajne napore u pogledu sankcioniranja i pravno-tehničkog pripremanja tanzimatskog zakonodavstva, kako bi se ono moglo primjenjivati i u novonastalim prilikama.

Zemaljska vlada u Sarajevu radila je na rješavanju brojnih pitanja neophodnih za primjenu osmanskih zakona. To potvrđuju i arhivski izvori. Tako su na primjer na sjednici održanoj 12. maja 1881. godine, kojoj su prisustvovali predsjedavajući Ludwig Scheuer, sudija Vrhovnog suda Nikolaus Predoević, predsjednik Okružnog suda Ferdinand Sonnleithner, vladini savjetnici Hörmann, Eichler i Kvassay, kadija Nezir Škaljić, te pisar Arthur Jordan, raspravljana pitanja vezana za primjenu osmanskih zakona. Na sjednici je zaključeno da se pod „važecim zakonima“ o kojima govore Naredba od 30. decembra 1878. godine i drugi propisi kojima je sankcionirana primjena osmanskog zakonodavstva, trebaju podrazumijevati isključivo zakoni sadržani u *Dusturu*.¹⁸

Tokom 1879. i 1880. godine, Zemaljska vlada je prevela brojne zakone i naredbe iz *Dustura*, te ih ponovno objavila u formi posebnih naredbi.¹⁹ Među tim propisima bili su *Zakon o zemljišnoj svojini* od 1858.,²⁰ zatim *Zakon o tapijama* od 1859. godine,²¹ *Instrukcija o tapijama za vakufe* od

¹⁸ Arhiv BiH, ZVS-11, zakonodavstvo, 1881., 24/19.

¹⁹ Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, 173.

²⁰ Izdat Naredbom br. 16762 od 27. augusta 1879. godine, Sammlung II, 275.

²¹ Izdat Naredbom br. 22440 od 17. oktobra 1879., Sammlung II, 300.

1864. godine,²² dijelovi *Medželle* o izvršenju na pokretnim i nepokretnim stvarima mulk vlasništva,²³ te *Zakon o tapijama (emlak) za mulk nekretnine* od 1874. godine.²⁴ Ovi su propisi uvršteni u zbornik pod naslovom *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen* (Zbornik zakona, naredbi i normativa izdatih za Bosnu i Hercegovinu), koji je sredinom 1881. godine dostavljen svim sudovima i upravnim organima u Bosni i Hercegovini.²⁵

Zbornik je, pored iznova objavljenih tanzimatskih zakona koje je izdala Zemaljska vlada, sadržavao i druge tanzimatske zakone, naredbe i instrukcije u prijevodu na njemačkom jeziku. Najveći broj osmanskih propisa bio je uvršten u drugi tom pod naslovom *Justizverwaltung* (Uprava pravosuđa). Taj dio zbornika sadržavao je preko šezdeset tanzimatskih zakona, uglavnom zemljišnog i vakufskog,²⁶ zatim trgovačkog,²⁷ te proceduralnog prava.²⁸

Na taj način je sudijama redovnih sudova i drugim činovnicima uprave i pravosuđa bilo omogućeno da se upoznaju sa sadržajem osmanskog tanzimatskog prava. Time je tanzimatsko zakonodavstvo i faktički postalo primjenjivo u praksi.

2. Austrougarski pravni poredak u Bosni i Hercegovini

Primjena postojećeg osmansko-bosanskog prava nakon 1878. godine pokazala je svoje nedostatke. O tome svjedoče i službeni izvori austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Tako se na primjer u Izvještaju o upravi Bosne i Hercegovine od 1906. godine navodi da je preuzeto osmansko zakonodavstvo sadržavalo praznine, te da o važnim

²² Izdata Naredbom br. 24584 od 4. novembra 1879. godine, Sammlung II, 327.

²³ Izdati Naredbom br. 4424 od 28. februara 1880. godine, Sammlung II, 491.

²⁴ Izdat Naredbom br. 5782 od 8. maja 1880. godine, Sammlung II, 372.

²⁵ Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, 174.

²⁶ Sammlung II, 275–394.

²⁷ Trgovački zakon od 1860. (Handelsgesetz vom 9. Scheval 1276) i drugi. (Sammlung II, 395–472.).

²⁸ Sammlung II, 473–514.

pitanjima i pravnim odnosima nije postojala jasna zakonska regulacija. U Izvještaju je također naglašeno da pojedini zakoni u Bosni i Hercegovini nisu bili u primjeni, te da je u narodu živjelo često drugačije pravno poimanje od onoga sadržanog u osmanskim zakonima.²⁹

Zato je Austro-Ugarska, pored sankcioniranja osmanskog zakonodavstva, vrlo brzo pristupila izdavanju novih zakona, čime je bio započet proces nadogradnje pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Osmanski propisi postepeno su mijenjani novim pravom, prilagođenog potrebama nove uprave i novonastalim društveno-ekonomskim uslovima u zemlji.

Prvi rezultati zakonodavne aktivnosti Austro-Ugarske zabilježeni su na polju materijalnog i procesnog krivičnog prava. Novi *Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu* sankcioniran je već 26. juna 1879. godine,³⁰ a *Zakon o krivičnom postupku* 31. augusta 1881. godine.³¹ Oba zakona rađena su na osnovu austrijskog krivičnog zakonodavstva. Ustvari, to je bila uobičajena formula kod izdavanja zakona za Bosnu i Hercegovinu. Novi zakoni su rađeni po uzoru na odgovarajuće austrijsko, odnosno ugarsko pravo, uz određene modifikacije i prilagodbu sudstvu i općenito prilikama u Bosni i Hercegovini. Tako je na primjer izrađeno i novo rudarsko zakonodavstvo, tj. *Rudarski zakon za Bosnu i Hercegovinu* (donesen 14. maja 1881. godine)³² i *Rudarnički red* (donesen 12. oktobra 1881. godine).³³

Od sredine 1882. godine Austro-Ugarska je sistematski radila na postepenom zamjenjivanju osmanskog zakonodavstva svojim

²⁹ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb, 1906., 33.

³⁰ Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, Sammlung II, 79-162; Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, 153.

³¹ Strafprocessordnung, Sammlung II, 191-265.

³² Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1881., Sarajevo, 1881., 538.

³³ Sbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1881., Sarajevo, 1881., 629.

propisima.³⁴ Rezultati velikog zamaha u normativnoj aktivnosti bili su, između ostalog, *Građanski parnični postupak za Bosnu i Hercegovinu* od 14. aprila 1883. godine,³⁵ koji je predstavljao recepciju austrijskog Nacrta građanskog parničnog postupka iz 1881. godine,³⁶ zatim *Trgovački zakon* od 7. juna 1883. godine,³⁷ *Mjenidbeni zakon*,³⁸ te *Stečajni red za Bosnu i Hercegovinu*.³⁹ Također je reformirano postojeće zemljišno, odnosno stvarno pravo, koje je izdavanjem *Gruntovničkog zakona za Bosnu i Hercegovinu* od 13. septembra 1884. godine stavljeno u okvire austrijskog gruntovnog sistema.⁴⁰ Reforme su nastavljene i devedesetih godina XIX stoljeća, ali u nešto slabijem intenzitetu.⁴¹ Od značajnijih propisa koji su nastali kao rezultat recepcije austrijskog, odnosno ugarskog prava mogu se navesti još i Zakon o zaštiti vjerovnika od 2. marta 1887. godine, Zakon o željezničkim knjigama od 14. septembra 1894., Zakon o kamatama od 17. juna 1907., Zakon o založnicama i o dionim zadužnicama od 23. juna 1908., Zakon o formi posljednje volje pripadnika svih vjera osim muslimanske od 11. januara 1912. godine i dr.⁴²

Pored recepcije austrijskog (rjeđe ugarskog) prava, Austro-Ugarska je pravni sistem Bosne i Hercegovine pokušala nadograditi i posebnim kodifikacijama bosanskohercegovačkog običajnog prava, s obzirom da se kroz višedecenijsku praksu pokazalo da u narodu živi običajno pravo koje je reguliralo brojne privatnopravne odnose. Zbog toga je Zemaljska vlada odlučila da sastavi poseban građanski zakonik za Bosnu i Hercegovinu

³⁴ Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, 45.

³⁵ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1884., Sarajevo, 1884., 259-411.

³⁶ Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Herzegovina*, 227.

³⁷ Trgovački zakon za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1883., Sarajevo, 1883., 308-439.

³⁸ Mjenidbeni zakon za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za BiH, Godina 1883., 450-476.

³⁹ Stečajni red za Bosnu i Hercegovinu, Zbornik zakona i naredaba za BiH, Godina 1883., 623-677.

⁴⁰ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1886., Sarajevo, 1886., 60.

⁴¹ Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Verlag von Veit & Comp., Leipzig, 1914., 134.

⁴² Bertold Ajsner, *O općem građanskom pravu u Bosni i Hercegovini*, Preštampano iz „Arhiva“ za pravne i društvene nauke, Beograd, 1920., 4.

koji bi se zasnivao na narodnom običajnom pravu.⁴³ Kao rezultat ovih kodifikatorskih napora nastali su u drugoj deceniji XX stoljeća Nacrt zakona o porodičnom pravu i Nacrt zakona o nasljednom pravu. Međutim, zbog izbijanja Prvog svjetskog rata, nacrti nisu ozakonjeni, a kodifikatorski radovi Zemaljske vlade su obustavljeni.⁴⁴

Opisana zakonodavna aktivnost dovela je do toga da je samo određen broj osmanskih zakona do kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini ostao na snazi.⁴⁵ No, iako je izmijenjena slika pravnog sistema Bosne i Hercegovine, veliki dijelovi osmanskog prava i dalje su ostali na snazi. Pored šerijatskog, milletskeg i običajnog prava, koji su regulirali uglavnom porodično i nasljedno pravo, na snazi se fragmentarno održalo i tanzimatsko zakonodavstvo. Kontinuitet u važenju tanzimatskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini najbolje se očituje na primjeru zemljišnog prava, odnosno Zakona o zemljišnoj svojini iz 1858. godine.

3. Kontinuitet tanzimatskog prava na primjeru *Zakona o zemljišnoj svojini iz 1858.*

Osmanski *Zakon o zemljišnoj svojini (Erazi kanunamesi)* u pravnoj nauci općenito je poznat kao Ramazanski zakon, jer je donijet sedmog dana mjeseca ramazana 1274. godine po muslimanskom, odnosno 1858. godine po gregorijanskom kalendaru.⁴⁶ To je, ustvari, bio „prvi moderan, sveobuhvatan i univerzalno primjenjiv zemljišni zakon u Osmanskom carstvu“.⁴⁷ Svrha i smisao njegovog donošenja bili su i u literaturi

⁴³ Vojislav Spaić, "Nasljednopravni običaji u Bosni i Hercegovini nakon austro-ugarske okupacije", Radovi, Knjiga XXXII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 11., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967., 86.

⁴⁴ Vojislav Spaić, "Nasljednopravni običaji u Bosni i Hercegovini nakon austro-ugarske okupacije", 86-87.

⁴⁵ Eugen Sladović, *Upravna nauka i upravno pravo Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1916., 81.

⁴⁶ Mustafa Imamović, *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006., 66-67.

⁴⁷ E. Atilla Aytekin, "Agrarian Relations, Property and Law: An Analysis of the Land Code of 1858 in the Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 6, 2009., 935.

predmet diskusija. Dok su neki autori naglašavali da je cilj Zakona bila uspostava „centralne birokratske kontrole nad državnom zemljom i općenito zemljišnim odnosima, te osiguranje agrarnih izvora prihoda za državnu blagajnu“,⁴⁸ drugi su isticali da je Zakon jednostavno regulirao i modernizirao osmanski sistem zemljišnih odnosa bez da ih je suštinski mijenjao.⁴⁹ Takav stav zauzela je i historijsko-pravna nauka u Bosni i Hercegovini. U tom smislu je prihvaćena konstatacija da Ramazanskim zakonom izvršena kodifikacija osmanskog zemljišnog prava koje je zatekao *Hatti šerif od Gülhane*,⁵⁰ odnosno da je njime kodificiran i legaliziran historijski razvitak u stvaranju pune individualne svojine.⁵¹

Zakon o zemljišnoj svojini razlikovao je, prema njihovoj pravnoj prirodi, pet kategorija zemljišne svojine. Dvije glavne kategorije bile su *mulk* (privatno vlasništvo) i *mirije* (državno vlasništvo), dok su ostale kategorije činile *mevkufe* ili vakufske zemlje, *metruke* ili općinske zemlje, te *mevat* ili puste i neupotrebljive zemlje.⁵² Zakon je regulirao najvećim dijelom pravne odnose *mirije*, *mevat* i *metruke* zemljišta, dok je *mulk* kategoriju regulirao samo u onim slučajevima u kojima te nepokretnosti stoje u vezi sa mirijskim zemljištem.⁵³ Zemljišnoknjižni sistem Ramazanskog zakona oslanjao se na instituciju tapije kao osnovnim instrumentom za dokazivanje i prijenos stvarnih prava na nekretninama. Tapije su bile dodatno uređene posebnim zakonima iz vremena tanzimata.⁵⁴

⁴⁸ Denise Jorgens, "A Comparative Examination of the Provisions of the Ottoman Land Code and Khedives Sa'îd's Law of 1858", u: *New Perspectives on Property and Land in the Middle East*, Edited by Roger Owen, Harvard Center for Middle Eastern Studies, Cambridge, 2000., 108.

⁴⁹ Haim Gerber, *The social origins of the modern Middle East*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1987., 72.

⁵⁰ Mustafa Imamović, *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, 66-67.

⁵¹ Vojislav Spaić, *Zemljišnoknjižni sistem u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka*, Poseban otisak iz „Istorijsko-pravnog zbornika“ sv. 3-4, Sarajevo, 1950., 30.

⁵² Haim Gerber, *The social origins of the modern Middle East*, 67.

⁵³ Ljudevit Farkaš, "Zakon od 7. Ramazana 1274 (1858) o zemljišnom posjedu (sa zakoni i naredbami, stojećimi s njime u tiesnom savezu)", *Mjesečnik Pravičkoga društva u Zagrebu*, Godina XVII, 1891., 377.

⁵⁴ Vojislav Spaić, *Zemljišnoknjižni sistem u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka*, Poseban otisak iz „Istorijsko-pravnog zbornika“ sv. 3-4, Sarajevo, 1950., 30-31.

Austrougarskim vlastima bilo je jasno da bi svako ozbiljnije narušavanje postojeće pravne prirode i kategorizacije zemljišta moglo unijeti pometnju u unutrašnjem pravnom prometu i poretku, a u pogledu agrarnih odnosa imati političke posljedice i konotacije. U tom smislu je osmansko zemljišno zakonodavstvo ostalo, uz određene modifikacije, osnovna normativna podloga zemljišnog prava u Bosni i Hercegovini i za vrijeme austrougarske uprave.⁵⁵

Najznačajniji korak u tom pogledu učinjen je izdavanjem Gruntovničkog zakona za Bosnu i Hercegovinu od 13. septembra 1884. godine, kojim su potvrđene i legalizirane institucije osmansko-tanzimatskog zemljišnog prava. Ovaj zakon je inače regulirao uspostavu gruntovnih knjiga (gruntovnica) koje su trebale zamijeniti postojeći osmanski sistem tapija u BiH, a rađen je po uzoru na austrijski Gruntovni zakon od 25. jula 1871. godine.⁵⁶

Usklađivanje gruntovnice sa institucijama osmanskog zemljišnog i stvarnog prava bio je jedan od najvažnijih zadataka koji se postavio komisiji zaduženoj za izradu Gruntovničkog zakona. Taj zadatak je riješen *Općim ustanovama* koje su obuhvatale prvih jedanaest članova Gruntovničkog zakona.

U prvom članu Zakona propisano da se pravna priroda u gruntovnici upisanih nekretnina i objekata koji se na njima nalaze, kao i valjanost pravnih poslova koji se njih tiču prosuđuju prema ustanovama *Zakona o zemljišnoj svojini* od 1858. godine.⁵⁷ To je značilo da osmanska kategorizacija zemljišta i njihova pravna priroda ostaju na snazi, čime su ujedno konzervirane i brojne druge ustanove osmanskog zemljišnog prava.

⁵⁵ Vidi: Ljudevit Farkaš, "Zemljišno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini", Arhiv za pravne i društvene nauke, Drugo kolo, Knjiga XI (XXVIII), Br. 3., 1925., 178.

⁵⁶ Stefan Posilović, *Das Immobilien-Recht in Bosnien und Hercegovina*, Agram, 1894., 206.

⁵⁷ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1886., Sarajevo, 1886., 60.

Zakon je propisao da se posjednik mirijskog zemljišta u gruntovnicu upisuje kao vlasnik, kao i kod mulk kategorije,⁵⁸ s tim da se vodilo računa o pravnoj prirodi nekretnina koja je u gruntovnici također evidentirana. Za vakufe su određena posebna pravila upisa u gruntovnicu,⁵⁹ dok su nekretnine metruke i mevat kategorije trebale da budu knjižene kao vlasništvo bosanskohercegovačkog zemaljskog erara. Uz to je bilo predviđeno da će se zemljišta koja su oduvijek pripadala pojedinim općinama prenijeti u njihovo vlasništvo.⁶⁰

Od ustanova Ramazanskog zakona koje su ostale na snazi mogu se na ovom mjestu navesti odredbe o nevažnosti testamentalnog raspolaganja mirijskim zemljištem, propisi o zakonskom nasljednom redu kod nasljeđivanja mirijskog zemljišta, odredbe o zakonskom pravu prekupa mirijskih i mulk nekretnina i tako dalje.⁶¹ Zadržano je i načelo o neophodnosti odobrenja države za otuđenje mirijskih nekretnina (član 4.),⁶² koje će tek kasnije biti ukinuto Zakonom od 29. decembra 1912. godine.⁶³

Međutim, iako je načelno zadržao osmansku pravnu prirodu i kategorizaciju nekretnina, Gruntovnički zakon je ipak „dosta duboko

⁵⁸ Mihajlo Zobkow, svojevremeno sudija Vrhovnog suda u Sarajevu, u jednom članku je napisao da ovaj način knjiženja nije „u skladu sa duhom i slovom člana 3. Zakona od 7. ramazana 1274. godine“, jer je u gruntovnicu trebala biti upisana država kao vlasnik, odnosno da se pored toga upišu posjednici kao uživaoci. Međutim, očito su pri tome bili mjerodavni državopravni razlozi. Kao vlasnik se nije mogla upisati Austro-Ugarska, koja je imala samo faktičku vlast i upravu u BiH, a s druge strane nije se moglo dopustiti da se kao vlasnik upiše osmanska država. Tako su veliki državni (mirijski) zemljišni posjedi dodijeljeni posjednicima u vlasništvo. Nakon aneksije BiH to stanje se nije moglo preinačiti, jer je proces uspostave gruntovnica u cijeloj zemlji bio završen. (Mihajlo Zobkow, *Primjenjivanje austrijskog Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*, Preštampano iz Mjesečnika, Zagreb, 1921., 11.).

⁵⁹ Vidi: Ljudevit Farkaš, "Vakuf-nepokretnosti u Bosni i Hercegovini: Da li je gruntovnički upis nekretnina vakufskog svojstva, po § 24 gruntovničkog zakona za Bosnu i Hercegovinu, ispravan s obzirom na prirodu i svojstvo vakufa?", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Knjiga 27., God. XV, Drugo kolo, Beograd, 1925., br. 5. i 6., 321-333.

⁶⁰ Bertold Ajsner, *O općem građanskom pravu u Bosni i Hercegovini*, 16.

⁶¹ Erläuternde Bemerkungen zu dem Entwurfe eines Grundbuchs-Gesetzes für Bosnien und die Hercegovina, Sarajevo, 1890., 13-14.

⁶² Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, Godina 1886., Sarajevo, 1886., 60.

⁶³ Gesetz vom 29. Dezember 1912., betreffend die Aufhebung einiger Bestimmungen des Gesetzes über den Grundbesitz vom 7. ramazan 1274., Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina, Jahrgang 1913., Sarajevo, 1913., 44-45.

dirao“ u osmansko zemljišno zakonodavstvo. Određene institucije osmanskog zemljišnog i stvarnog prava su izmijenjene ili su potpuno ukinute.⁶⁴ Pored tapija, na čije mjesto je stupila gruntovna uknjižba,⁶⁵ ukinute su i osmanske forme zalaganja nekretnina (umjesto toga uvedena je hipoteka),⁶⁶ kao određene druge ustanove.⁶⁷ Moglo bi se kazati da su ukinute one institucije osmanskog zemljišnog prava koje su bile u suprotnosti sa načelima moderne (austrijske) gruntovnice.

O praktičnoj primjeni osmanskog Zakona o zemljišnoj svojini tokom austrougarske uprave svjedoče i odluke redovnih sudova u Bosni i Hercegovini, odnosno Vrhovnog suda u Sarajevu. Kao primjer navodimo Odluku od 13. jula 1901. godine, u kojoj je Vrhovni sud odlučivao o pravnom položaju odsutnog, odnosno nestalog nasljednika. U odluci Suda se jasno navodi da se „u odnosu na njegov nasljedni dio u mirijskim nepokretnostima u Bosni i danas primjenjuju propisi člana 58. Ramazanskog zakona...“⁶⁸

ZAKLJUČAK

Druga polovina XIX stoljeća označila je početak reformi pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Prvi rezultati u moderniziranju prava postignuti su u okviru osmanskog tanzimatskog zakonodavstva, da bi nakon austrougarske okupacije ovaj proces bio nastavljen pod velikim utjecajem austrijskog i ugarskog prava.

⁶⁴ Bertold Ajsner, *O općem građanskom pravu u Bosni i Hercegovini*, 16.

⁶⁵ Stefan Posilović, *Das Immobilien-Recht in Bosnien und Hercegovina*, 207.

⁶⁶ O hipotekarnom pravu u Bosni i Hercegovini, vidi: Franjo Kruszelnicki, *Osnovi hipotekarnoga prava po Općem građanskom zakoniku s obzirom na Gruntovnički zakon za Bosnu i Hercegovinu*, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1914.

⁶⁷ Erläuternde Bemerkungen zu dem Entwurfe eines Grundbuchs-Gesetzes für B-H, 14-15.; Bertold Ajsner, *O općem građanskom pravu u Bosni i Hercegovini*, 17

⁶⁸ Praejudicienbuch in Civilsachen, Band V, Sammlung der Entscheidungen aus den Jahren 1900, 1901 und 1902, Obergericht für Bosnien und die Hercegovina, Sarajevo, 1903., odluka br. 169.

Ipak, novi austrougarski pravni poredak u Bosni i Hercegovini ostao je obilježen i osmanskim pravom. Iako je Austro-Ugarska postepeno gradila jedan modernizirani pravni sistem, koji se zasnivao mahom na tadašnjem austrijskom pravu, osmansko pravno nasljeđe preživjelo je u različitim formama. Ono je ostalo na snazi kao personalno pravo (šerijatsko pravo i vjersko pravo nemuslimana), ali i u formi tanzimatskog zakonodavstva. Tanzimatski zakoni su poslije okupacije sankcionirani i prevedeni na njemački jezik, da bi kasnije postepeno bili nadopunjeni i zamijenjeni novim (austrougarskim) zakonodavstvom.

U radu je posebno ukazano na fenomen kontinuiteta tanzimatskog prava u Bosni i Hercegovini, koji je bio najviše izražen na području zemljišnog prava. Ova teza je potvrđena na primjeru Zakona o zemljišnoj svojini iz 1858. godine. Konstatirano je da je sa osnivanjem gruntovnica postepeno izumirala osmanska institucija tapija, ali da je istovremeno novi Gruntovnički zakon zadržao osmansku kategorizaciju i pravnu prirodu zemljišta, te ih ugradio u okvire austrijskog instituta gruntovnice.